

Tímár János

A munkaerő-kínálat alakulása 2010-ig

A tanulmány a munkaerő-kínálat volumenének, nemek és életkor szerinti struktúrájának a következő másfél évtizedben várható változását mutatja be. Ez a prognózis egyfelől néhány aktuális foglalkoztatáspolitikai következtetés levonására is alkalmas, másfelől kiinduló alapot nyújt a munkaerő-kínálat és a munkaerő-kereslet foglalkozási/képzettségi struktúrájának prognosztizálására, ami a foglalkoztatáspolitikai és az oktatáspolitikai megalapozásának egyik fontos feltétele.*

Jobb a helyes, bár pontatlanul jelölt,
mint a pontosan kitűzött, de téves utat követni.
(Samuelson)

A fejlett piacgazdaságokban a társadalompolitika és a gazdaságpolitika stratégiai döntéseinek előkészítésére hosszabb ideje széles körben alkalmazzák a távlati prognózisokra épülő módszeres indikatív tervezést. Magyarországon a rendszerváltás kezdeti forgatógáiban nemcsak a direktív tervezésnek az „új gazdasági reform” utáni maradványait számolták fel, hanem az Országos Tervhivatal is megszüntették, amelynek keretei között a hatvanas évektől a nyolcvanas évekig nemzetközileg is nagy érdeklődést és elismerést kiváltó indikatív tervezés folyt. Az így előálló, egyre nyomasztóbb hiány pótlására, a Világbank támogatásával, a Munkaügyi Minisztérium és a Művelődési és Közoktatási Minisztérium 1995-ben létrehozta az Emberi Erőforrások Távlati Fejlesztési Bizottságot (EETFB) az 1994 és 2010 közötti munkaerő-kínálat és munkaerő-kereslet prognosztizálására. A statisztikai adatok összeállításának nehézségei, illetve hiánya, valamint munkaszervezési okok miatt ezt a feladatot több részre kellett szétbontani. Első lépésként a népességi prognózis,¹ majd ebből kiindulva a *munkaerő-kínálat életkor és nemek szerint részletezett volumenének prognózisa* készült el.² Ennek fontosabb eredményeit foglaljuk össze a következőkben.

* A tanulmány az azonos című, 2.sz. EETFB-dokumentum rövidített szövege.

¹ EETFB 1. sz. dokumentum: *Hablicsek László*: Népesség-előreszámítások, demográfiai forgatókönyvek a nemzetközi vándorlás figyelembevételével, 1994–2010. A dokumentumot az MTA Demográfiai Bizottsága, az MTA Munkatudományi Bizottsága, valamint az EETFB megvitatta és jóváhagyta.

² A népesség és a gazdaságilag aktív népesség iskolázottság és képzettség szerinti struktúrájának, valamint a munkaerő-kereslet volumene és struktúrája prognózisainak kidolgozása a közeljövőben fejeződik be.

Fogalmak és módszertani problémák

A munkaerő-kínálati prognózis a kor és nem szerinti gazdasági aktivitási rátáknak – a foglalkoztatottakat³ és a munkanélkülieket magában foglaló gazdaságilag aktív népesség és a népesség hányadosainak – előrebecslésén nyugszik. Az aktivitási ráták prognosztizálását az 1910–1990 közötti népszámlálások és a KSH 1994. évi munkaerő-felmérés adataira, valamint nemzetközi összehasonlító elemzésre alapoztuk.

A gazdaságilag aktív népesség prognózisának kiindulópontjául szolgáló 1990. és 1994. évi népességszám nagyobb a népszámlálás, valamint a munkaerő-felmérés adatainál, mivel a prognózis – a KSH hivatalos publikációitól eltérően – a nemzetközi vándorlás becsült egyenlegét is figyelembe vette. Ez növeli kissé a foglalkoztatással és az oktatással szembeni igényeket, ami a prognózis célja szempontjából kisebb hiba, mintha a bázisadatok, hivatalos „pontosságára” törekedve alábecsülnénk a népesség és ezzel a munkaerő-kínálat várható volumenét, valamint az oktatás iránti keresletet.

A népesség nemek és életkor szerinti gazdasági aktivitásáról a népszámlálások és a munkaerő-felmérések tartalmaznak információkat. A nemzetközi gyakorlatban az aktivitási rátákat általában ötéves korcsoportokra számítják. Egyes korábbi népszámlálások néhány ötéves korcsoportot összevontak. Összehasonlítható idősorok előállítására céljából az összevont korcsoportok aktivitási rátáit a rendelkezésre álló más időponti adatok arányainak megfelelően úgy bontottuk szét, hogy azok a gazdaságilag aktív népesség számát ne módosítsák.

Az 1960–1990 közötti időszak gazdasági aktivitási rátáinak megállapításában problémát okozott, hogy a hazai statisztika a foglalkoztatottság és a gazdasági aktivitás fogalmait a nemzetközi gyakorlattól eltérően alkalmazta. A KSH által a „foglalkoztatott” kategória helyett alkalmazott „aktív kereső” fogalom nem foglalta magában azokat, akik nyugdíjuk szüneteltetése nélkül vállaltak munkát, valamint azokat sem, akik gyermekgondozási szabadságon voltak. 1990-től bevezették a „foglalkoztatott” kategóriát és a nyugdíjnyújtás mellett dolgozókat is idesorolták. Ezenkívül a foglalkoztatottak közé sorolták a gyermekgondozási szabadságon levő személyeket is, mivel a korábbi rendelkezések szerint ez a szabadság csak a munkaviszonyban állókat és a szövetkezeti tagokat illette meg, és a szabadság ideje alatt tilos volt a munkavállalás. Ennek megfelelően a KSH 1980-ig visszamenőleg módosította a munkaerőmérlegeket, és jelenleg is ennek megfelelően közli a mérlegek, valamint a munkaerő-felmérések adatait.⁴

A munkaerő-prognózisokban természetesen „foglalkoztatottnak” tekintjük a nyugdíj mellett dolgozókat. A gyermekgondozási szabadság újabb szabályozása miatt időszertülné vált viszont az 1990-ben bevezetett gyakorlat, és így a gyese, gyeden levő személyeket gazdaságilag inaktívnak tekintjük.⁵ Az így értelmezett foglalkoztatottak és a nemzetközi standardoknak megfelelő munkanélküliek együtt jelentik a gazdaságilag aktív népességet.

Az előzőeknek megfelelően az 1970., az 1980. és az 1990. évi népszámlálások „aktív kereső” adatait átdolgoztuk, és a korrigált adatok alapján számítottuk ki a prognózisokban szereplő gazdasági aktivitási rátákat.⁶ A KSH munkaerő-felmérés alapján azonos

³ A foglalkoztatottak fogalma magában foglalja a bérből élő munkásokat és alkalmazottakat, az önállókat (egyéni vállalkozókat) és a segítő családtagokat.

⁴ Az azonos fogalmi kategóriákat alkalmazó munkaerőmérlegek és a munkaerő-felmérés adatai még sem teljesen azonosak, egyrészt a foglalkoztatottakra vonatkozó adatforrások és számítási eljárások eltérései miatt, másrészt mivel a mérleg a „foglalkoztatási törvénynek” megfelelő „regisztrált” munkanélküliek, míg a munkaerő-felmérés a nemzetközi standardok szerinti munkanélküliek számát tartalmazza.

⁵ E mellett szól az általános nemzetközi eljárás is, amely a tartósan szabadságot, munkabérben nem részesülő személyeket a szabadság időtartamára az inaktívak közé sorolja.

⁶ A számításokat Bódis Lajos végezte el Fóti János szakértői támogatásával.

módon állapítottuk meg az 1994. évi aktivitási rátákat. Az 1990. és 1994. évi korrigált gazdasági ráták és a prognosztizált népesség szorzata adta meg a gazdaságilag aktív népesség 1990., illetve 1994. évi bázisadatait. Ez utóbbiak tehát képzett számok.

Az előzőekből következően a gazdaságilag aktív népességnek a népszámlálásokban, a munkaerőmérlegekben és a munkaerő-felmérésben, valamint a munkaerő-prognózisban szereplő adatai eltérőek (1. táblázat.) A különböző adatforrások közül a prognózisok bázisadatai felelnek meg a nemzetközi standardoknak és ezért összehasonlításokra is alkalmasak. Ugyanakkor a már elmondottak miatt ezek felelnek meg jobban a munkaerő-kínálati prognózisok követelményeinek is. Ezekből a bázisadatokból indul tehát ki a munkaerő-kínálat előrebecslése.

1. táblázat

A gazdaságilag aktív népesség száma különböző adatforrások szerint
(ezer fő)

Megnevezés	1990			1994		
	férfi	nő	együtt	férfi	nő	együtt
<i>15–54, 59 éves</i>						
Népszámlálás	2582	2026	4608	2379	1875	4254
Munkaerőmérleg	2602	2405	5008	2334	2234	4568
Munkaerő-felmérés	–	–	–	2273	2016	4289
Népességi prognózis	2677	2029	4755	2349	1834	4183
<i>15–64 éves</i>						
Népszámlálás	2592	2051	4643	2396	1911	4307
Munkaerő-felmérés	–	–	–	2312	2084	4396
Népességi prognózis	2766	2219	4985	2380	1898	4278
<i>15–74 éves</i>						
Népszámlálás	2598	2055	4653	2412	1924	4336
Munkaerőmérleg	2825	2671	5496	2417	2352	4769
Munkaerő-felmérés	–	–	–	2337	2106	4443
Népességi prognózis	2848	2259	5107	2401	1923	4324

A gazdasági aktivitás változásai

A munkaerő-kínálat a munkapiacon megjelenő egyéni munkavállalási hajlandóság összege, amit a statisztika a gazdasági aktivitás kategóriájával mér. A munkaerő-kereslet határozza meg, hogy a foglalkoztatást igénylő népességből mennyi a foglalkoztatott és hányan maradnak munka nélkül. A munkaerő-keresletnek a gazdasági ciklusoktól függő ingadozása azonban a munkaerő-kínálatra is hatást gyakorol.

A fejlett piacgazdaságokban a népesség gazdasági aktivitása az elmúlt évtizedekben lassan és közel folyamatosan emelkedett. Ezt a trendet a hetvenes évek eleji „olajárrobbanás” okozta válságciklus sem szakította meg. A gazdasági aktivitás viszonylagos stabilitása és emelkedő trendje mögött azonban a nemek és korcsoportok szerinti gazdasági aktivitás különböző irányú és mértékű változása húzódik meg.

Nemzetközileg általános jelenség, hogy az iskoláztatás időtartamának növekedése következtében a fejlett országokban ma már kivételes a 14 évesnél fiatalabbak foglalkoztatása. A középiskolai és a felsőoktatás kiterjesztése következtében a 15–19 évesek gazdasági aktivitása gyorsan, a 20–24 éveseké lassabban csökken. A nyugdíjellátási rendsze-

rek kiterjesztését követően jelentősen mérséklődött az idősebb, különösen a 60 éven felüli népesség aktivitása.

A felnőtt férfiak aktivitása az iparosodás hosszú korszakán át közel a demográfiai maximumon volt. A munka- és egészségvédelem fejlődésével és a rokkantsági, valamint a karkedvezményes nyugdíjellátás bevezetésével az utóbbi évtizedekben csökkent gazdasági aktivitásuk. Ettől eltérően a nők gazdasági aktivitása valamennyi fejlett országban tartósan és jelentősen emelkedik. A családok nagyságának csökkenése, a nők családi-társadalmi szerepének változása és ezzel kölcsönhatásban a nők iskolázásának és szakképzésének kiterjedése, valamint a szolgáltató ágazatok gyors fejlődéséből következő munkaerő-kereslet erőteljesen növeli a nők munkavállalási hajlandóságát, a női munkaerő-kínálatot. Ez évtizedek óta ellensúlyozza, sőt felül is múlja a fiatal és az idősebb korosztályok, valamint a felnőtt férfiak gazdasági aktivitása csökkenésének hatását.

A népesség nem és kor szerinti gazdasági aktivitásában mutatkozó tendenciák empirikusan igazolható szabályszerűsége jó alapot ad az aktivitási ráták és ezzel a munkaerő-kínálat, vagyis a gazdaságilag aktív népesség számának prognosztizálására. Már a hatvanas években számos országban, így nálunk is születtek e módszer alapján távlati előrejelzések. A fejlett országokban és a nemzetközi szervezetekben a hetvenes évektől rendszeresen készülnek távlati munkaerő-kínálati prognózisok.

A népesség gazdasági aktivitásának nemzetközileg általános trendjei az államszocialista országokban, így Magyarországon is érvényesültek. Az elmúlt negyven év alatt azonban rendszerspecifikus vonások is kialakultak. A túlfűtött gazdaság intenzív munkaerő-kereslete, a munkavállalási hajlandóságot ösztönző társadalmi-gazdasági tényezők, valamint ideológiai hatások következtében a nők gazdasági aktivitása kiemelkedően magas szintre emelkedett, különösen ha figyelembe vesszük, hogy a részmunkaidős foglalkoztatás mindvégig elhanyagolhatóan csekély maradt. Ennek következtében az egész népesség gazdasági aktivitása jóval meghaladta a fejlett országok szintjét.

Az 1. ábra világosan mutatja, hogy Magyarországon a férfiak gazdasági aktivitása a nemzetközi trendeknek megfelelően változott. Minden korcsoportban, de különösen az idősebb korban csökkent a gazdasági aktivitás. A 40 éven felüli férfiak munkapiaci részvétele azonban már a nyolcvanas években a nyugat-európai országoknál jobban visszaesett, és ez a tendencia 1990-től a 30–40 évesekre is kiterjedt. Ezzel összefüggésben ebben az időben gyorsult meg a rokkantsági és a karkedvezményes nyugdíjasok állományának a növekedése.

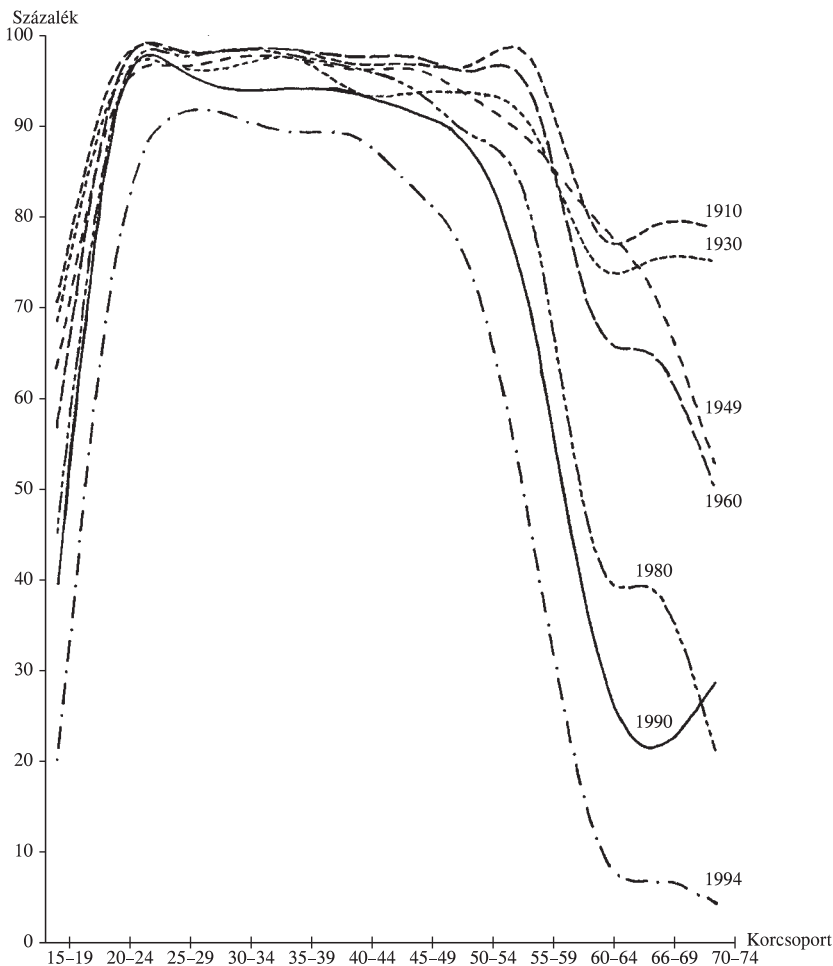
A korai nyugdíjazás kiterjedésében nemcsak a költségvetés által alig korlátozott szociális ellátási rendszer, hanem a rejtett gazdaság vonzereje is szerepet játszott. A középkorú férfiak halandóságának gyors növekedése azonban e népességcsoport egészségének feltűnő romlását bizonyítja, ami gazdasági aktivitásuk csökkenését részben igazolja.

A 2. ábra a 15–74 éves korú nők gazdasági aktivitásának változásait mutatja 1910 és 1990 között. A hazai változások a nők esetében is a nemzetközi trendeket követik. A 25–54 éves nők gazdasági aktivitása a század elejétől emelkedett; az államszocialista rendszer ezt a folyamatot gyorsította meg.

A gyermekgondozási szabadság bevezetése 1967-től azonban sajátos változásokhoz vezetett a nők gazdasági aktivitásában. Az elmúlt negyedszázadban a szülések nagy része a 20–30 éves foglalkoztatott nőktől eredt, akiknek többsége igénybe vette a gyermekgondozási szabadságot, majd visszatért a munkahelyére. Az iskolából kilépő fiatal nők gazdasági aktivitása tehát kezdetben igen magas szintre emelkedett, majd az első szülést követően aktivitásuk változását az határozta meg, hogy a gyermekgondozási szabadságról mikor tértek vissza a munkahelyre, illetve hogy a következő gyermek születésétől függően mennyi időre hosszabbították meg szabadságukat.

Ezt a hatást az 1990. évi görbe mutatja világosan, mivel ebben az időpontban a munka-

1. ábra
A férfiak gazdasági aktivitása korcsoportok szerint
(1910–1994, százalék)*

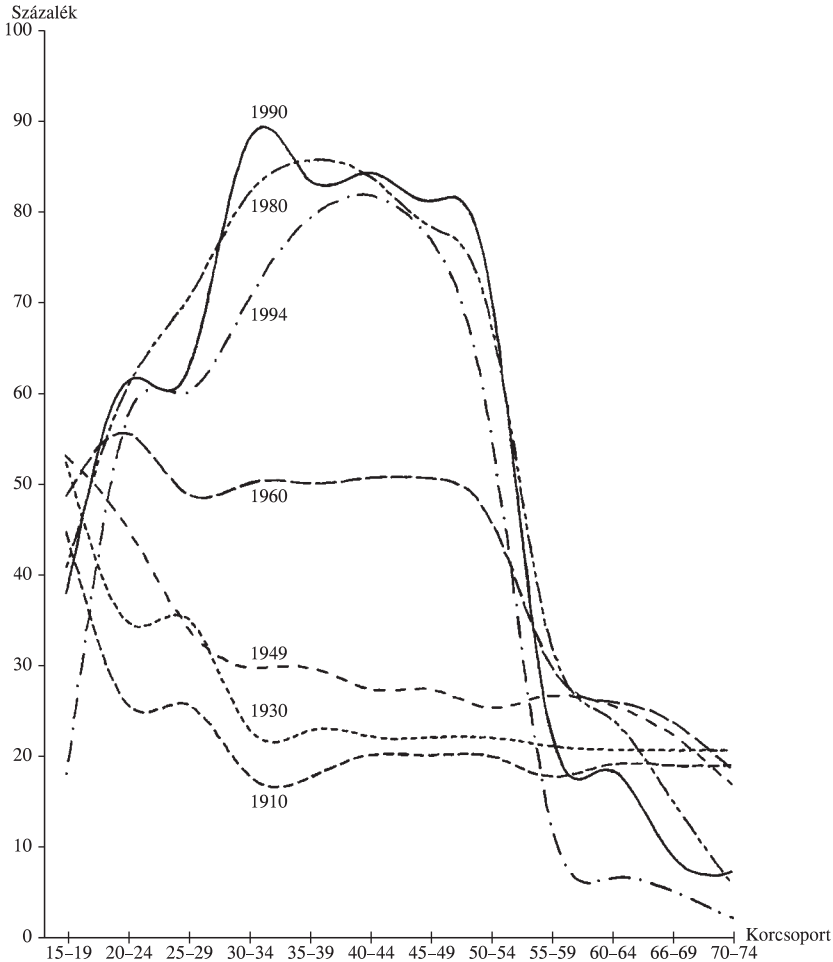

* A grafikonokat a PM GII munkatársa, *Bánkóvi György* szerkesztette. Az ábrák pontjait összekötő vonalakat spline interpolációval rajzolták meg. Az ábrákon az áttekinthetőség elősegítésére nem tüntettük fel az 1920. és az 1970. évi népszámlálások adatait, mivel azok nem jeleztek szignifikáns változást.

erő-kereslet intenzitása már csökkent, de a rejtett gazdaság vonzereje még erőteljes volt, és ezért a gyermekgondozási szabadságon levő nők jelentős része a korábinál hosszabb ideig maradt otthon. A gyes tehát felerősítette a nők gazdasági aktivitásának életkori változását jellemző század eleji évtizedek görbéinek sajátos, „kétpúpú” jellegét. A mai fejlett piacgazdaságokban a részmunkaidős foglalkoztatás kiterjedése és az óvodai és napközi ellátás kifejlődése ezzel ellentétes változást vont maga után: mérsékelte a fiatalabb nők gazdasági aktivitásának a gyermekneveléssel összefüggő ciklikus ingadozását.

A 15–24 éves fiatalok gazdasági aktivitásának változásáról a 3. és a 4. ábra ad áttekinthetést. Az általános iskola felső tagozata és a középfokú oktatás fejlődésének közvetlen

2. ábra
A nők gazdasági aktivitása korcsoportok szerint
(1910–1994, százalék)

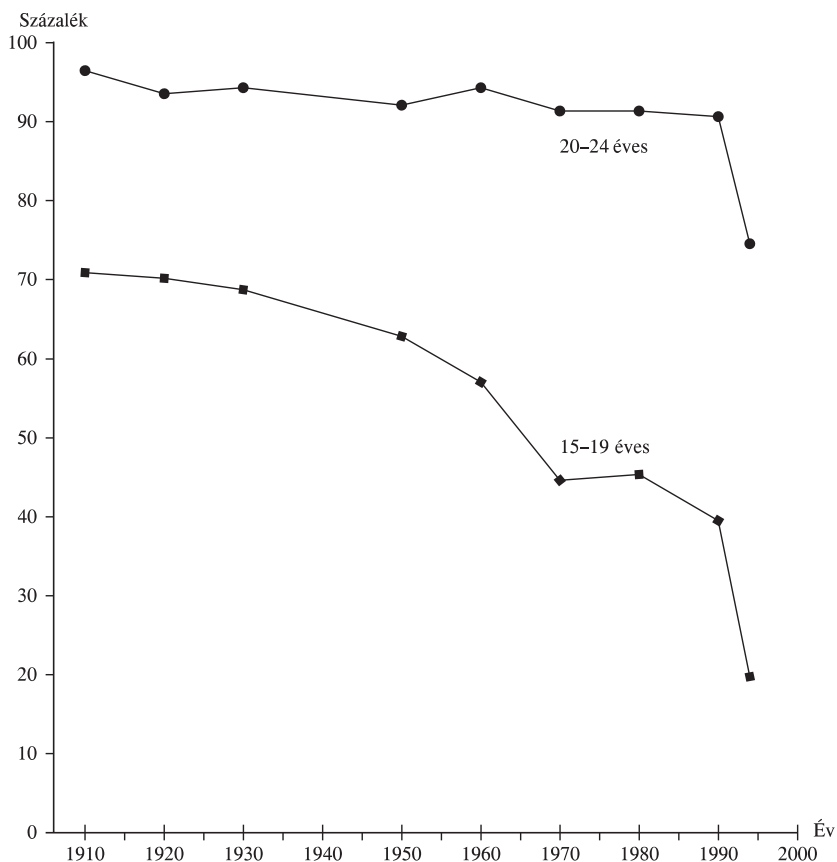

hatásaként 1960-tól a 15–19 éves fiatalok gazdasági aktivitása gyorsan csökkent. A csökkenés nagyobb a fiúk esetében, akik közül a tovább nem tanulók többsége korábban munkába állt. A tovább nem tanuló lányok nagy része viszont otthon maradt, így gazdasági aktivitásuk évtizedekig alig csökkent. A nyolcvanas években közel azonos volt már a 15–19 éves fiúk és lányok gazdasági aktivitása.

A 20–24 éves férfiak és a nők aktivitása a hatvanas évek végéig ellentétes irányban változott; a férfiaké a felsőoktatás kiterjesztése következtében kissé mérséklődött, a nőké 1970-ig gyorsan nőtt, mivel az intenzív munkaerő-kereslet jóformán minden nem tanuló nőt beszívott a gazdaságba. A hetvenes évektől a 20–24 éves nők gazdasági aktivitása is csökkent, főként mivel a kisgyermekes nőket a gyēs átmenetileg kivonta a foglalkoztatottak köréből.

Az 55 éves és idősebb népesség gazdasági aktivitásának változásáról az 5. és 6. ábra ad áttekintést. Az öregségi nyugdíjkorhatár előtti 55–59 éves férfiak gazdasági aktivitása

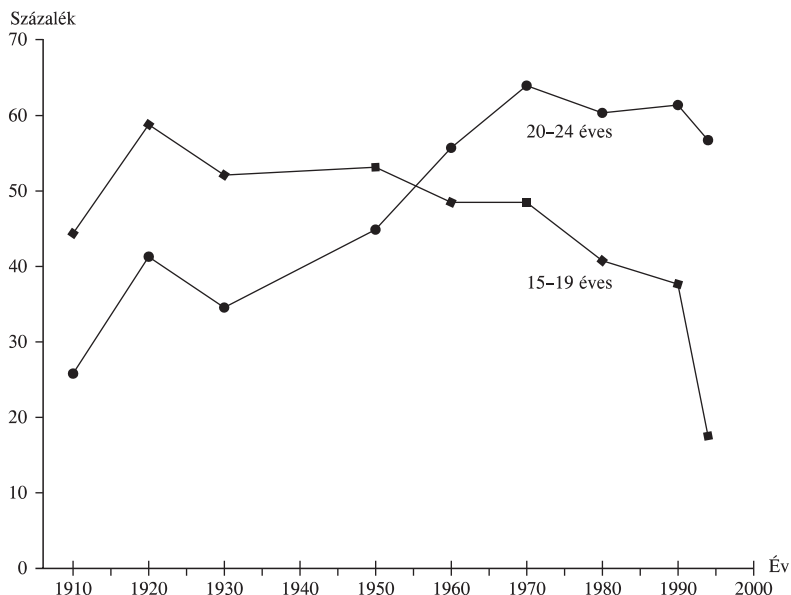
3. ábra
A 15–24 éves férfiak aktivitásának változása korcsoportok szerint
(1910–1994, százalék)

a negyvenes évek végétől a hetvenes évekig még nőtt, majd gyorsan csökkent. Az azonos korú, nyugdíjkorhatáron túli nők gazdasági aktivitása 1970-ig még jelentősen emelkedett, mivel az intenzív munkaerőhiány a nyugdíjas nők foglalkoztatását is gyorsan növelte. Az 55–59 éves nők gazdasági aktivitása azonban még az 1970. évi csúcsponton is alig a felét érte el az azonos korú férfiak aktivitásának.

A gazdasági aktivitás nemek és korcsoportok szerinti arányai különböző irányú és mértékű változásának egyenlegeként a népesség gazdasági aktivitása az 2. táblázat szerint alakult az elmúlt több mint háromnegyed évszázad alatt.

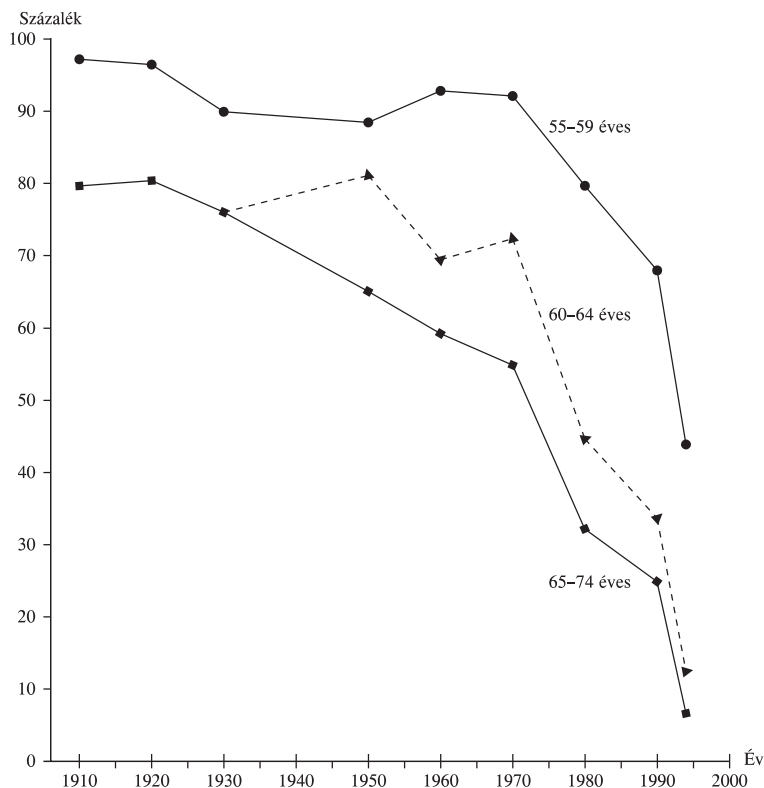
4. ábra
A 15–24 éves nők aktivitásának változása korcsoportok szerint
(1910–1994, százalék)

2. táblázat
A népesség gazdasági aktivitásának változása
(1910–1990, százalék)

Év	15–24 éves	15–54,59 éves	Népesség együtt	Száz gazdaságilag aktívra jutó inaktív
1910	58,6	60,4	37,0	170
1920	65,0	63,5	41,4	141
1930	62,2	60,9	41,2	143
1949	63,3	62,7	43,1	132
1960	62,9	71,3	46,7	114
1970	61,0	76,7	51,4	95
1980	61,5	80,4	50,5	98
1990	56,5	78,1	48,4	106

5. ábra
Az 55–74 éves férfiak gazdasági aktivitásának változása korcsoportok szerint
(1910–1994, százalék)

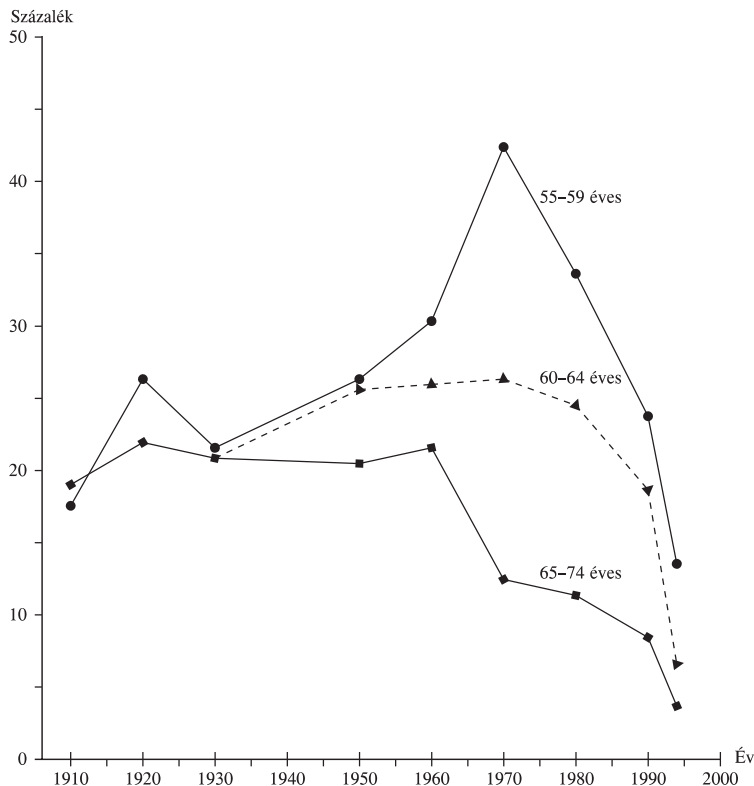

A fiatalok gazdasági aktivitása 1980-ig lassan, a nyolcvanas években gyorsabban csökkent. A mai munkavállalási korú népesség aktivitása az évszázad első felében lényegében stagnált, az államszocialista rendszer évtizedei alatt gyorsan nőtt, bár a nyolcvanas években a trend már megtört. Ez a fejlődés jellemzi az egész népesség gazdasági aktivitásának változását is, amit más oldalról mutat be a száz gazdaságilag aktívra jutó inaktív népesség számának változása.

Az államszocialista rendszer korszakában, az utolsó néhány évet kivéve, a munkanélküliséget nem mérték. Valószínűsíthető, hogy az intenzív munkaerőhiány időszakában minimális volt a munkanélkülinek minősíthetők száma, tehát a gazdaságilag aktívak és a foglalkoztatottak száma között nem volt érdemleges különbség. Így az aktív és inaktív népesség arányának mutatója azt is jelzi, hogy ezekben az évtizedekben az életszínvonal javulásában meghatározó szerepe volt a növekvő foglalkoztatottnak. Ez a trend azonban a gazdasági növekedés megtorpanása miatt már a nyolcvanas években megtört.

6. ábra

Az 55–74 éves nők gazdasági aktivitásának változása korcsoportok szerint
(1910–1994, százalék)

A munkaerő-kínálat előrebecslése

A gazdasági aktivitás drámai csökkenése 1990 és 1994 között

A rendszerváltás előtti nemzetközi gazdasági kapcsolatok felborulásának és a szovjet gazdaság összeomlásának közvetlen hatása valamennyi poszt szocialista országban mélyreható gazdasági válságra vezetett. Magyarországon az évtized első felében közel 1,4 millió munkahely szűnt meg, több mint amennyi az előző négy évtized alatt létrejött.

A poszt szocialista országok munkapiaca az átmenetnek ebben a szakaszában a fejlett piacgazdaságoktól eltérő jellegzetes vonásokat mutat. A munkaerő-kereslet és ezzel a foglalkoztatottság csökkenése csak részben, Magyarországon mintegy egyharmadában növelte a munkanélküliek számát; a munkahelyüket elvesztők kétharmada a munkapiacról is kilépett, inaktívvá vált. Ennek következtében az évtized első éveiben a fejlettebb tőkés országokhoz képest példátlan mértékben csökkent a népesség gazdasági aktivitása (3. táblázat).

Magyarországon jelenleg a nemzetközi standardok szerint „munkaerőnek” számító 15–64 éves férfiak gazdasági aktivitása jóval alacsonyabb, mint bármely fejlett tőkés

3. táblázat
A gazdaságilag aktív 15–64 éves népesség részaránya
az európai OECD-tagországokban
(százalék)

Ország	Férfiak			Nők		
	1979	1979	1993	1979	1990	1993
Dánia	89,6	89,6	88,5 **	69,9	78,4	78,9 **
Finnország	82,2	80,6	77,7	68,9	72,9	70,1
Norvégia	89,2	84,5	82,2	61,7	71,2	71,1
Svédország	87,9	85,3	80,3	72,8	81,1	76,5
Észak-Európa	87,2	85,0	82,2	68,3	75,9	74,2
Ausztria	81,6	80,1	80,7 *	49,1	55,4	58,0 *
Belgium	79,3	72,7	72,6 *	46,3	52,4	54,1 *
Egyesült Királyság	90,5	86,5	83,3	58,0	65,3	64,3
Franciaország	82,6	74,6	74,7 *	54,2	56,1	58,7 *
Hollandia	79,0	79,9	80,8 *	33,4	53,0	55,5 *
Németország	84,9	80,8	78,9 *	52,2	57,0	58,6 *
Svájc	94,6	96,2	92,9	53,0	59,6	58,1
Nyugat-Európa	84,6	81,5	80,6	49,5	57,0	58,2
Görögország	79,0	82,1	73,9 **	32,8	39,9	40,8 **
Írország	88,7	82,2	81,9 **	35,2	38,9	39,9 **
Olaszország	82,6	78,9	75,1	38,7	44,9	43,2
Portugália	90,9	86,1	81,4	57,3	60,4	61,9
Spanyolország	83,1	76,8	74,4	32,6	40,9	42,9
Dél-Európa és Írország	84,9	81,2	77,3	39,3	45,0	45,7
Európa együtt	84,8	80,6	75,1 *	48,6	54,8	53,3
Magyarország***	86,6	80,3	68,4	64,5	62,2	52,8

*1992. évi adat.

**1991. évi adat.

***1980., 1990., 1994. évi adat.

Forrás: Employment Outlook, 1993, 1994, OECD, Párizs.

országban. A nők gazdasági aktivitása is kissé alacsonyabb az OECD-országok átlagánál, bár – a részmunkaidős foglalkoztatás jelentéktelen aránya miatt – a munkaidőben mért női aktivitás még mindig elég magas.

A gazdasági aktivitás nem- és életkorspecifikus rátáinak részletezett összehasonlítása szerint a gazdasági aktivitás nagyarányú visszaesése mindenekelőtt a 19–24 éves fiataloknál, a 40 éven felüli férfiaknál és az 50 éven felüli nőknél következett be.

A gazdasági aktivitás előrebecslésének „technikai” variánsai

Az elmúlt néhány év alatt a népesség gazdasági aktivitásának korábbi trendjeiben olyan jelentős törés következett be, ami a statisztikai idősorokra alapozott matematikai módszerek vagy az aktivitást befolyásoló tényezők változására épülő modellek alkalmazását le-

hetetlenné teszi. Az 1910–1949, az 1949–1990 vagy az 1990–1994 közötti időszakok trendjének egyike sem vetíthető ki a jövőre, és a bekövetkezett változás nincs szoros korrelációban azokkal a tényezővel sem, amelyek a korábbi évtizedek változásait magyarázzák.

A gazdasági növekedés legkedvezőbb feltételezése esetén is bizonyos, hogy a foglalkoztatottság, illetve a gazdasági aktivitás 1990 előtti magas szintjére nem fogunk visszaterni a belátható jövőben. A legújabb jelenségek arra engednek következtetni, hogy a gazdaság hanyatlása a végéhez közeledik, és a stabilizáció megszilárdulásával párhuzamosan a gazdasági növekedés útjára lépünk. Ezért feltételezhetjük, hogy a jelenlegi, feltűnően alacsony gazdasági aktivitás tartósan és szignifikánsan nem csökken tovább.

Ezért első lépésként a gazdaságilag aktív népesség prognózisának két „technikai” variánsát dolgoztuk ki. A „maximális változatban” az előrebecsült népességre mindvégig az 1990. évi aktivitási rátákat alkalmaztuk, a „minimális variáns” az 1994. évi tényleges aktivitási ráták alapján állítottuk elő. A számításoknak a prognózisokban alkalmazott fordulóévekre érvényes értékeit mutatja be a 4. táblázat.

4. táblázat

A gazdaságilag aktív népesség „maximális” és „minimális” száma
(ezer fő)

Év	Maximum	Minimum	Különbség
1994	5154	4325	829
2000	5198	4398	800
2005	5136	4342	794
2010	5036	4243	793

A technikai változatok összehasonlításából két fontos következtetés adódik. Az egyik az, hogy a következő másfél évtizeden belüli két periódusban a népesség számának és nemek s életkor szerinti összetételének változása önmagában jelentős hatást gyakorol a munkaerő-kínálatra. A várható viszonyokhoz közelebb álló „minimális” variáns szerint a demográfiai változások a századfordulóig mintegy 70 ezer fővel növelik, a következő évtizedben 150 ezer fővel csökkentik a munkaerő-kínálatot. A népesség nemek és kor szerinti összetételének aránytalanságaiból következik, hogy a 2000-ig várható többlet kétharmada férfi lesz, míg a majdani csökkenés közel arányosan oszlik meg a férfiak és a nők között.

A várható munkaerő-kínálat előrebecslése

Az előreszámítás két technikai változata közötti széles mező foglalja magában a reálisan várható munkaerő-kínálatot jelző szűk sávot. Ezt úgy határoltuk körül, hogy a népesség nemek és korcsoportok szerinti aktivitását befolyásoló fontosabb tényezők hazai változására vonatkozó alternatív feltételezések és nemzetközi összehasonlítás alapján becsültük előre az aktivitási rátákat. A becslések két változatban ($H/1$ és $H/2$) 2000-re és 2010-re készültek. Az 1994–2000–2010 közötti évekre lineáris extrapolációval számítottuk ki az aktivitási rátákat, amelyeknek a prognosztizált népesség számával történő szorzata adta meg a gazdaságilag aktív népesség volumenének alternatív változatait.

Ez az eljárás impliciten feltételezi, hogy néhány éven belül a hazai munkapiac a fejlett tőkés országokhoz hasonlóan fog működni. A konjunkturális ingadozások csak kismér-

5. táblázat

Az aktivitási ráták előrebecslésének két változatát meghatározó alternatív feltételezések

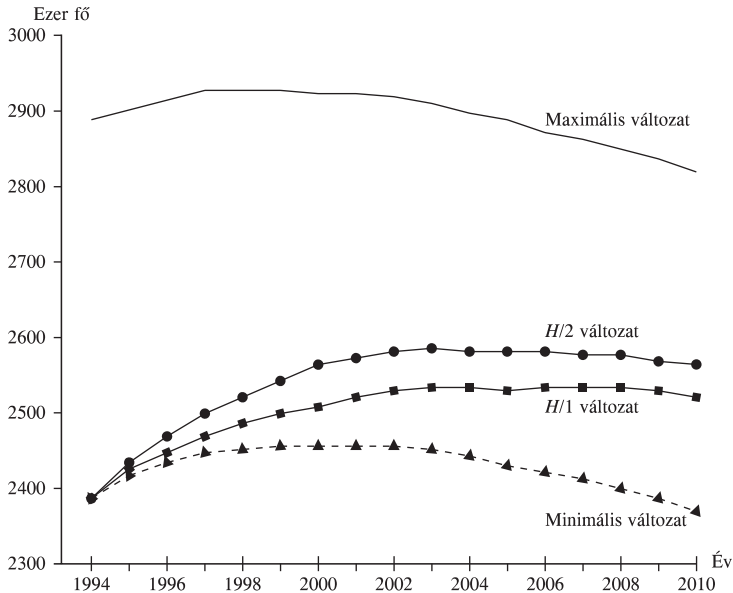
H/1 változat	H/2 változat
<p>A gazdasági növekedés lassan indul meg, és 2010-ig is csak szerény mértékben haladja meg a termelékenységet emelkedését. A munkaerő-kereslet szívó hatása kevésbé növeli a népesség gazdasági aktivitását.</p>	<p>A gazdasági növekedés az évtized végéig lassabban, utána gyorsabban emelkedik. A fokozatosan növekvő munkaerő-kereslet szívó hatása is hozzájárul a foglalkoztatottság, a gazdasági aktivitás növekedéséhez.</p>
<p>A középiskolai oktatás kiépítése lassan halad előre, a felsőoktatás hallgatóinak aránya főként demográfiai okokból nő.</p>	<p>A középiskolai oktatás kiterjesztése gyorsan halad előre, a felsőoktatásba bevont fiatalok aránya a demográfiai hatásokon túl emelkedik.</p>
<p>A munkaerő-kereslet strukturális változása kissé javítja a férfiak munkalehetőségeit. A rokkantsági, valamint az öregségi korhatár alatti nyugdíjazás feltételei szigorodni kezdenek.</p>	<p>A munkaerő-kereslet élénkítése főként a férfiak munkalehetőségeit javítja. A népesség egészsége kissé javul, a rokkantsági és az öregségi korhatár alatti nyugdíjazás feltételei erőteljesen szigorodnak.</p>
<p>A gyეს-gyed-gyet igénybevételi lehetőségei szűkülnek. A részmunkaidős foglalkoztatás lassan terjed.</p>	<p>A gyეს-gyed-gyet igénybevételi lehetőségei korlátozódnak. A részmunkaidős foglalkoztatás gyorsan terjed.</p>
<p>Az öregségi korhatár kiterjesztésének megkezdése és végrehajtása vontatott.</p>	<p>Az öregségi korhatár rugalmas kiterjesztése gyorsan megy végbe.</p>

tékben és átmenetileg módosítják a népesség gazdasági aktivitását; az egymást váltó konjunktúra és recesszió elsősorban a foglalkoztatottaknak és a munkanélkülieknek a gazdaságilag aktív népességen belüli mozgását vonják maguk után, de nem módosítják érdemben a gazdasági aktivitást.

A 5. táblázat azokat a legfontosabb alternatív feltételezéseket mutatja be, amelyekre az aktivitási ráták két változatának előrebecslését építettük. Ezek a tényezők a népesség nemek és életkor szerinti egyes csoportjait különböző módon és mértékben befolyásolják. Nyilvánvaló például, hogy az iskolázás kiterjesztése a fiatalabbak gazdasági aktivitását csökkenti, az öregségi nyugdíjkorhatár változása az idősebbek aktivitását növeli. A gyermekgondozási szabadság szabályainak módosítása és a részmunkaidős foglalkoztatás kiterjesztése túlnyomórészt a felnőtt nők, míg a rokkantsági nyugdíjazás feltételeinek szigorodása nagyjából a 35–40 éves férfiak gazdasági aktivitását emeli.

A gazdasági aktivitást befolyásoló egyes tényezők még azonos korcsoporton belül is differenciált hatást gyakorolhatnak nemek, illetve korcsoportok szerint. Példaként megemlítjük, hogy a középiskolai oktatás kiterjesztése és a rövidebb időtartamú „szakfőiskolai” (post-secondary) képzés fejlesztése közvetlenül és közel arányosan csökkenti a 15–19 éves fiúk és lányok gazdasági aktivitását. A felsőoktatás kiterjesztése hasonló arányban csökkenti a 20–24 éves férfiak gazdasági aktivitását. Az azonos korú nők aktivitása azonban más tényezők, például a részmunkaidős foglalkoztatás kiterjesztésének hatására jelentősen emelkedhet. Más példaként említenek meg, hogy az öregségi nyugdíjkorhatár emelése alig módosítja az 55–65 éves férfiak aktivitását, de az azonos korú nőket jelentősen növeli.

7. ábra
A gazdaságilag aktív férfiak számának előrebecslése
(1994–2010)

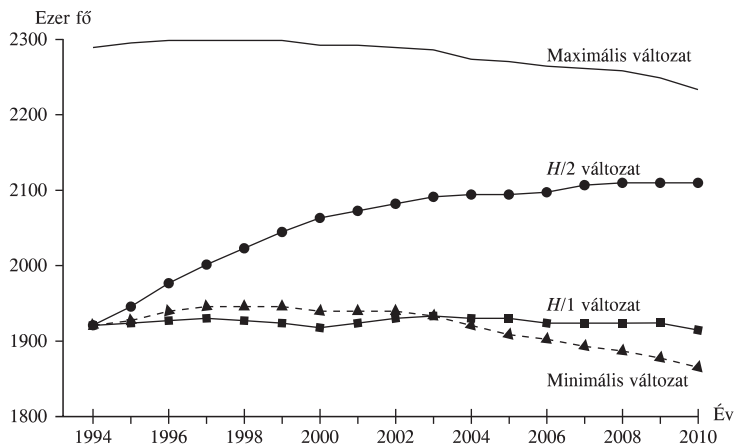
A népesség nemek és életkor szerinti struktúrájának minden csoportjánál külön-külön elemzést igényel, hogy a 5. táblázatban felsorolt és más tényezők, adott hazai körülmények között és a 15 éven belüli periódusokban, milyen irányban és mértékben befolyásolhatják a vizsgált népességszámot gazdasági aktivitását. A korábban vázolt okok miatt az aktivitás előrebecslésére egzakt módszerek egyelőre nem alkalmazhatók, a heurisztikus előrebecsléshez szükséges széles körű tárgyismeret és elemzés sem jelent azonban garanciát arra, hogy a feltételezett jövőbeli aktivitás bizonyosan bekövetkezik. A munka folytatása, a becslési hibák korrekciója a statisztikai alapok és a kutatói háttér megerősítését, valamint folyamatos, „csúszó” tervező munkát igényel.

A prognosztizált aktivitási ráták mindkét változata a népesség 1994. évi gazdasági aktivitásának növekedésével számol: a H/1 variáns kisebb, a H/2 változat nagyobb mértékben. A két változat között nemek és korcsoportok szerint esetenként eltérő irányú és mértékű a különbség. A H/1 változat a férfiak, a H/2 variáns a nők gazdasági aktivitásának nagyobb arányú növekedését tételezi fel. Ennek megvalósulása esetén a hazai gazdasági aktivitási ráták közelebb kerülnének a fejlett piacgazdaságokban kialakult aktivitási szinthez.

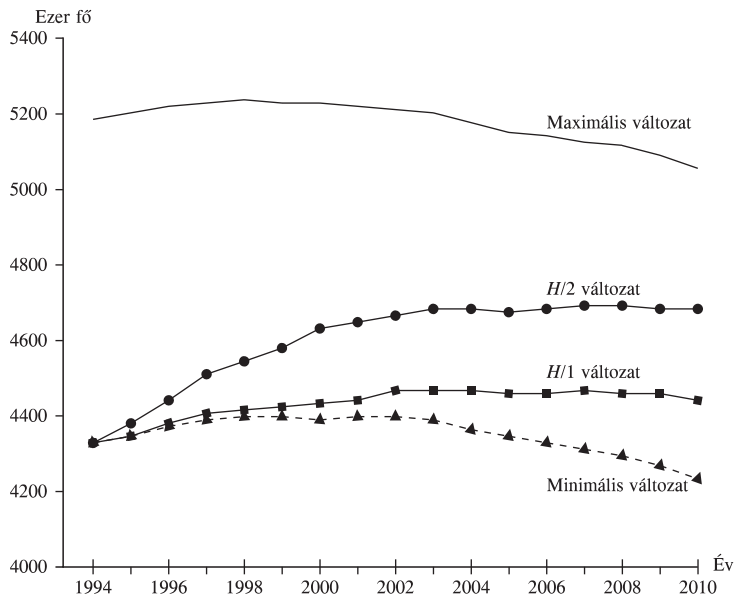
A 15–74 éves nők és férfiak gazdasági aktivitásának 1994 és 2010 közötti változásairól az 7–9. ábrák adnak áttekintést.

A demográfiai folyamatok és a gazdasági aktivitás változásainak együttes hatására a munkaerő-kínálat volumene emelkedik. Az egyes fordulópontok közötti feltételezett változások nagyságáról az 6. táblázat tájékoztat.

8. ábra
A gazdaságilag aktív nők számának előrebecslése
(1994–2010)

9. ábra
A gazdaságilag aktív népesség számának előrebecslése
(1994–2010)

6. táblázat
A munkaerő-kínálat változása 1994 és 2010 között
(ezer fő)

Év elején	H/1 változat			H/2 változat		
	férfi	nő	együtt	férfi	nő	együtt
1994	2405	1920	4325	2405	1920	4325
2000	2509	1917	4426	2562	2058	4620
2005	2531	1925	4456	2580	2087	4667
2010	2522	1915	4437	2562	2107	4669
Változás						
1994–2000	104	–3	101	157	138	295
2000–2005	22	8	30	18	29	47
2005–2010	–9	–10	–19	–18	20	2

A munkaerő-kínálatot meghatározó két változó közül a népesedési folyamatok változása exogén tényező, míg a munkaerő-kínálatot a foglalkoztatáspolitikai befolyásolni tudja. Ezért a foglalkoztatáspolitikai stratégia szempontjából fontos tudni, hogy a munkaerő-kínálat feltételezett változásából mennyi magyarázható a gazdasági aktivitás feltételezett változásaival. Erről ad összefoglaló áttekintést a 7. táblázat.

7. táblázat
A gazdasági aktivitás változásának hatása a munkaerő-kínálat növekedésére
(ezer fő)

Időszak	H/1 változat			H/2 változat		
	férfi	nő	együtt	férfi	nő	együtt
1994–2000	52	–23	29	105	118	223
2000–2005	47	39	86	43	60	103
2005–2010	50	31	81	41	61	102

Az 6. és 7. táblázat egybevetése azt mutatja, hogy az ezredfordulóig előttünk álló néhány évben a népesség számának nemek és életkor szerinti változása, tehát a demográfiai folyamatok jelentősen növelik a munkaerő-kínálatot és ezt a gazdasági aktivitásnak a H/1 változatban feltételezett növekedése csak kismértékben emeli tovább. Ha azonban a gazdasági aktivitás nagyobb növekedését feltételező második variáns valósulna meg, úgy ez számottevően megnövelné a munkaerő-kínálatot.

Az ezredforduló utáni évtizedben a demográfiai folyamatok jelentősen csökkentik a munkaerő-kínálatot, amit a gazdasági aktivitás feltételezett növekedésének hatása alig múlna felül; a két változat között a következő évtizedben nincs nagy különbség. Ebből az is következik, hogy igen kedvező gazdasági növekedés esetén a népesség aktivitása még jobban emelkedhet, ami jelentősen járulna hozzá az életszínvonal emelkedéséhez. A jelenleg belátható jövő azonban egyelőre nem ad alapot a H/2 „optimista” változatának a meghaladására.

A foglalkoztatáspolitikai és az oktatáspolitikai szempontjából legfontosabb következtetések levonására a munkaerő-kereslet és az oktatás kibocsátásának előrebecslését követően, a prognózismunka befejező szakaszában kerülhet majd sor. Aktuális jelentősége miatt azonban már most rá kell mutatni arra, amit a munkaerő-kínálati prognózis önmagában is jelez.

A következő években már nem célszerű folytatni a munkaerő-kínálat mérséklésére irányuló, a kilencvenes évek elején még indokolt politikát. *A nyugdíjkorhatár felemelése azonban az évtized végéhez közeledve a munkanélküliség emelkedését vonhatja maga után*, ha ezzel párhuzamosan a gazdaság nem hoz létre kellő számú új munkahelyet, mivel – mint arra már rámutattunk – önmagukban a demográfiai folyamatok közel *hetvenezer, kétharmadában férfi munkaerővel növelik a kínálatot az évtized végéig*.

Ugyanakkor az elmúlt években a népesség, különösen a férfiak gazdasági aktivitása oly mélyre esett vissza, hogy a következő években – a munkaerő-kereslettől függetlenül is – számolni kell a gazdasági aktivitás kisebb növekedésével. Ezért együttvéve *a következő években a munkaerő-kínálat legalább százezer fővel, a gazdasági növekedés ösztönző hatására ennek akár a kétszeresével is emelkedhet*. A századfordulót követő évtizedben a helyzet megfordul. Kedvezőbb gazdasági fejlődésre számíthatunk, ugyanakkor a munkaerő-kínálat – közel egyenlő nemek szerinti összetételben – *százötvenezer fővel csökken*, ami a gazdasági aktivitás emelkedését, a munkanélküliség csökkenését és az életszínvonal szignifikáns növekedését vonhatja maga után.

Az előzőekből következően a közeli években különösen fontos lenne a munkaerő-kereslet növelése, amihez a foglalkoztatáspolitikai nagymértékben járulhatna hozzá a *rész-munkaidős foglalkoztatás kiterjedésének ösztönzésével*. Ezt a nőknél a szociálpolitika változásai, a férfiaknál a munka melletti képzés régóta esedékes korszerűsítése is szükségesé teszi.

Hivatkozások

FULLERTON, H.N. [1994].: Another look at the labor force. Megjelent: The American Work Force 1992–2005. US BLS Bulletin, április.

TÍMÁR JÁNOS: [1964] Munkaerőhelyzetünk jelene és távlatai. Közgazdasági Jogi Könyvkiadó, Budapest.

TÍMÁR JÁNOS [1994]: A foglalkoztatás és a munkanélküliség sajátosságai a poszt szocialista országokban. Közgazdasági Szemle, 8–9. sz.

VIMONT, C. [1960]: La population active. Evolution passée et prévisions. Presse Universitaires de France, Párizs.

*

Arbeitslandschaft bis 2010. BeitrAB, 131.1–1. Institut für Arbeitsmarkt- und Berufsforschung der Bundesanstalt für Arbeit, Nürnberg, 1989.

British Labour force projections 1995–2006, Employment Gazette, 1995. április.

Economically Active Population 1950–2025. I–IV. Vol. ILO, Geneva, 1986.